

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԱՎԱԿՆԵՐԻ
ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՍԻՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՎԱԳ ԼԵՅՏԵՆԱՆՏ
ՊԱՏՐԻԿ
ԳԱԶԱԶՅԱՆ

ՍՍՈՍ ԿԵՏՈՒՔ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖԻԼԻԱԼ

9/27-92 4968

4-73 Unmanned, Un.

Unmanned 16 Sept 1973
Unmanned 7 Oct 1973

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԱՎԱԿՆԵՐԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՍԽՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

9(47)27

ԱՍ. ԱՍԱՏՐՅԱՆ

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 թ.

355.334

ԱՎԱԳ. ԼԵՅՏԵՆԱՆՏ

ՊԱՏՐԻԿ ԳԱԶԱԶՅԱՆ

A $\frac{I}{6752}$ ~~4068~~

ՍՍՈՄ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖԻԼԻԱԼ
ԵՐԵՎԱՆ 1 9 4 3

Սերիա՝ խմբագրությամբ տկադ. 4. ՕՐԲԵԼՈՒ

Շապիկը՝ ցկարիչ Մ. Ն. ՄՈՆԻ

Սերիա՝ խմբագրությամբ ակադ. Հ. ՕՐԲԵԼՈՒ

Շապիկը՝ ցկարիչ Մ. Ն. ՄՈՍԻ

«Ես ոչ մի ցանկություն չունեմ
այլևս, բացի կովելուց և թշնամուն
հաղթելուց:

... Հաղթանակ ամեն գործում և
ամենուրեք—դա կատարյալ երջանկու-
թյուն է:

... Հոգ չէ մեռնել, միայն թե
հաղթել:

Պատրիկ Գազազյանի օրագրից, 1941 թ.

Հայրենական պատերազմի ահեղ ճակա-
տամարտերում, հիտլերյան երկոտանի գա-
ղանների դեմ մղվող այս մեծ կովի բո-
ցերի մեջ, սովետական բազմազգ ժողովրդի
հայրենասեր զավակները հենց սկզբից
ցույց տվին խիզախության, քաջության,
արիության հրաշքներ:

Իրենց անձնագուհ հայրենասիրական
սխրագործություններով աչքի ընկան և
սովետական կառավարության կողմից
բարձր պարգևի արժանացան ամենից ա-
ռաջ օդաչուները՝ Սոցիալիստական Հայրե-
նիքի ստալինյան բազենները:

«Պրավդա»-ի 1941 թ. հուլիսի 9-ի համարում հրապարակված Գերագույն Սովետի Նախագահության 1941 թ. հուլիսի 8-ի Հրամանագիրը վկայում է, որ ստալինյան բազենների այդ հերոսական խմբի մեջ է նաև հայ ժողովրդի թեալոր զավակներից մեկը՝ էսկադրիլիայի հրամանատարի տեղակալ, ավագ լեյտենանտ Պատրիկ Հովհաննեսի Գազազյանը, պարգևատրված Կարմիր Դրոշի շքանշանով:

Այսպիսով, սովետական ժողովուրդների ազատագրական մեծ պատերազմում հայ ժողովրդի մարտական մասնակցությունն առաջին անգամ նշանավորվեց օդաչու Պատրիկ Գազազյանին տրված բարձր պարգևով:

Ահա թե ինչու խիզախ օդաչուի հերոսական սխրագործության համբաժն ազգային արժանապատվության զգացմունքի նոր ալիք բարձրացրեց մեր ժողովրդի սրտում, ոգևորությամբ համակեց հայրենախոս բանաստեղծներին, որոնք իրենց ժողովրդի հպարտության ու պարծանքի զգացմունքն

արտահայտեցին նրան նվիրված բանաստեղծութիւններով:

Ահա նախ Չարյանի «Պարծանք» վերնագրով բանաստեղծութիւնը՝ գրված բարձր պափոսով ու ջերմ խանդավառութեամբ.

Հասալ մեզ կայծակի արագութեամբ
Խիզախ ճախրումներով համբալը մեծ,
Շողաց Արարատի կատարն անամպ—
Եվ սիրտս պարծանքով թեւոյրկաց:

Տարեւ ես դու դայրույթը մեր սրտի,
Դյուցազնութիւնը հին մեր Սասնա տան
Ձուլել սովետական ժողովրդի
Վիշապաքաղ բազկի հերոսութեան:

Ճախրիր, ջարդիր, դու մեր ցասման դավակ,
Արյունառուշտ մըռութը Հիտլերի,
Նա երազում է նոր հարկահաւաք,
Մսրա-Մեկիքն է նա մեր օրերի:

Կխորտակվի Մսրա-Մեկիքը նոր,
Թեկուղ գլխին միլիոն ջաղացաքար,
Քանի որ քեզ նման ունենք զինվոր
Ու Ստալինի բազուկն է զորավար:

Գաղազյանը ծնվել է առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրեին՝ 1913 թվին, Նիկոմիդիայում։ Հինգ տարեկան էր Պատրիկը, երբ մեռնում է մայրը։ Հետո հայրը նորից ամուսնանում է և ընտանիքով տեղափոխվում Արաբիա, ուր փոքրիկ Պատրիկը կորցնում է ծնողներին և մի կերպ ընկնում Կորֆու կոչված կղզու (Հունական կղզի Միջերկրական ծովում) նույնանուն քաղաքի ամերիկյան որբանոցը։

1918 թվին հայր ու որդի գտնում են իրար Սիրիայում։ Իսկ մի քանի տարի հետո՝ լավ լուրեր լսելով Սովետական Հայաստանի մասին, Գաղազյանները վճռում են թողնել հայրենազուրկ կյանքը կապիտալիստական աշխարհում և գալ ու հաստատվել այստեղ՝ Սովետական Հայրենիքում։

Այդ 1925 թվականին էր։

Այստեղ Գաղազյանների համար սկսվում է կյանքի նոր շրջան։ Պատրիկի

առաջ բացվում է ուսման ու առաջադիմության լայն առկարեզ:

Մի առժամանակ երևանում ճնալուց հետո, Գաղազյանների ընտանիքը տեղափոխվում է Նախիջևան: Այստեղ Պատրիկը սովորում և ավարտում է տրակտորիստների կուրսերը և որպես տրակտորիստ աշխատում մինչև 1930 թվականը:

Բայց նա չի սահմանափակվում կուրսերում ստացած իր համեստ գիտելիքներով, հետաքրքրվում է մեխանիկայով, ուղղում է խորանալ այդ բնագավառում և համապատասխան գրականություն ձեռք բերելով՝ զբաղվում է ինքնագարգացմամբ:

Տեխնիկական գիտություններին զուգընթաց՝ Պատրիկը շատ էր սիրում նաև գեղարվեստական գրականությունը: Կարդալով մասնավորապես հայ կլասիկ գրողների՝ ազատասիրության ու հայրենասիրության ոգով տոգորված ստեղծագործությունները, դյուրազգաց ու խանդավառ պատանին հոգով ու մտքով աճում էր նվիրական հայրենիքի անձնագործ պաշտպանության ոգով:

Եվ ահա, Պատրիկի միտքը գյուղատնտեսական մեքենայից—տրակտորից ձգտում է դեպի պաշտպանական թռչող մեքենան՝ դեպի սավառնակը։ Նրա մեջ բուռն ցանկություն է առաջ դալիս դառնալ օդաչու։

1930—1934 թվերին նա սովորում և ավարտում է Բաքվի օդաչուական դպրոցը և այնտեղ էլ նշանակվում աշխատանքի, որպես հրահանգիչ իր նոր մասնագիտությամբ։

Բաքվում, իր աշխատանքի վայրում, նա ծանոթանում է իր ապագա կնոջ՝ Վալենտինա Իվանովնա Դենիսովայի հետ և ամուսնանում։ Ծնողներին էլ տեղափոխում է իր մոտ՝ Բաքու, ուր մնում են մինչև 1937 թվականը։

Այնուհետև Պատրիկին իր պաշտոնով տեղափոխում են Մոսկվա, ուր նա աշխատում է օդանավակայանում, ավելի հմտանալով օդաչուական գործի մեջ։

Թե՛ դպրոցը և թե՛ աշխատանքը ավելի ու ավելի են ամրացնում երիտասարդ հայրենասերի նվիրվածությունն իր գործին։

Հայ ժողովրդի դավալը սիրեց մարտական
սավառնակն այնպես, ինչպես ռուս կռիվը
սիրում է նժույգը:

Մարտնչող հայրենասիրությամբ առողը-
ված խանդավառ երիտասարդն իր դիր-
քումն էր, երբ մեր մեծ Հայրենիքի վրա
արևմուտքում կուտակվեցին սև ամպեր,
պայթեց ահեղ փոթորիկ և ուխտադրուժ ու
նենդ թշնամին ավաղակարար հարձակվեց
մեր ազատ ժողովուրդների կյանքի ու եր-
ջանկության վրա, ժամանակավորապես
խանգարելով այն:

Գաջարի օդաչուն հանկարծակիի չեկավ,
երբ պայթեց այս ահեղ ու ավերիչ փոթո-
րիկը: 1941 թ. օգոստոսին իր կնոջը գրած
մի նամակից հայտնի է դառնում, որ Գա-
ղաղյանի համար, իբրև գիտակից հայրե-
նասերի ու բողոքի, շատ վաղուց պարզ
էր «պատերազմի անխուսափելիութունը»
(«Այժմ, թանկագին Վալյա, կհասկանաս,
թե ինչու ես հաճախ խոսում էի պատերազ-

մի անխուսափելիության և մեր ժամանակավոր բաժանման մասին...» — գրել է նա այդ նամակում)։ Իսկ երբ փաստ դարձավ այն, երբ հիտլերյան արյունածարավ ոհմակաները շղթայադերձ հարձակվեցին մեր սրբազան Հայրենիքի սահմանների վրա, Պատրիկ Գաղազյանը կաղմ ու պատրաստ դտավ իրեն։

Գաղազյանի մարտական կյանքի մասին վառ պատկերացում է տալիս նրա օրագիրը¹, որից էջեր են հրապարակված «Սովե-

¹ Ի դեպ նկատենք, որ Գաղազյանը սովորություն ուներ մինչպատերազմյան տարիներին էլ (ըստ տեղեկությունների՝ դեռ Նախիջևանի տրակտորիստների կուրսերից սկսած) օրագրություններ անելու։ Մոսկվայում եղած ժամանակ նա իր մոտ է ունեցել նախորդ տարիների օրագրիները, որ շաբա-նակել է նա Հայրենական պատերազմի հենց առաջին օրվանից։ Իր մարտական թռիչքներից մեկի ժամանակ՝ 1941 թ. հունիսի 4-ին, ոչնչանում է նախորդ օրերին դրի առածը, բայց նա հետևյալ օրն իսկ վերականգնում է նախորդ օրերինը և այնուհետև օրեցօր շարունակում այն մինչև իր մահը։

Հունիսի 5-ի օրագրության սկզբում փակադժե-

տական գրականություն» ժուռնալի 1942 թվի մայիս-հունիսյան գրքում:

Գաղազյանի օրագիրը, որն իրենից շատ հասարակ մի սովորական ծոցատետր է, ոչ միայն ինքնակենսագրական դոկումենտ է, այլև ընդհանուր հասարակական նշանակություն ունի:

Այդ դոկումենտը գեղարվեստական արժեք էլ ունի և կարդացվում է լարված հետաքրքրությամբ: Նա ընթերցողին ներշնչում է նվիրական զգացմունքներ ու վեհ գաղափարներ:

Օրագրում ամփոփված է հեղինակի մարտական կյանքը Հայրենական պատերազմի առաջին երեք և կես ամսվա ընթացքում, այն է՝ 1941 թ. հունիսի 22-ից՝ պատերազմի առաջին օրվանից, մինչև նույն թվի հոկտեմբերի 10-ը ներառյալ, որից հետո օրագրություններն ընդհատվել են:

ըում ասված է. «5. 7. 41 թ. (Այսպես ուրեմն, սկսում եմ նորից գրել իմ օրագիրը, որովհետև մինչև օրս գրածներս երեկ ոչնչացան ադեռի ժամանակ...): Օրագրությունները նա կատարել է ուսերեն:

Օրագիր-ծոցատետրի վերջում Գաղազ-
յանն արել է զանազան աղյուսակաձև նշում-
ներ իր կատարած թուիչքների քանակի և
մարշրուտների մասին: Այստեղից էլ իմա-
նում ենք, որ նա իր օդաչուական ամբողջ
կյանքի ընթացքում 3398 ժամ եղել է օդում,
թուիչքի մեջ:

Օրագրից իմացվում է, որ իր առաջին
մարտական թուիչքները Գաղազյանը կա-
տարել է իրենց գնդի, նրա իսկ վկայու-
թյամբ՝ շատ խիզախ ու հմուտ հրամանա-
տարի առաջնորդությամբ և հետո միայն
ինքը առաջադրանքներ է ստացել ինքնու-
րույնաբար ղեկավարելու սավառնակների
օդակի թուիչքը հակառակորդի հարձակվող
զորքերի վրա:

Ահա թե ինչ է գրել Գաղազյանն իր և
իր ընկերների առաջին մարտական թուիչքի
մասին, որի ընթացքում նրանք հանդես
են բերում սովետական օդաչուներին հա-
տուկ անվնաս խիզախություն, նպատակա-
սլացություն, կայունություն ու ղիմաց-
կունություն:

«Հունիսի 22-ին և 23-ին: Ստացանք
այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ էր, և պատ-
րաստվեցինք մարտի: 24-ին թռանք Պրոն-
ցովկան Օրշալի ուղղությամբ:

«25 հունիսի: Կատարեցինք առաջին մար-
տական թռիչքը: Նպատակն էր ուժակոծել
հակառակորդի տանկային և մոտոմեխանի-
կական խոշոր միավորումները և շրջանում:
Մեր իննյակը վարում էր գնդի հրամանա-
տարը: Նպատակակետի շրջակայքում թըշ-
նամուռ զենիթային հրանոթները կատաղի
կրակ բացեցին: Մեկ-երկու բոպե մենք
սավառնում էինք համատարած կրակի մի-
ջով: Ամենուրեք մեր շուրջը պայթում էին
արկեր: Մտածում ես, թե ահա մեկն ու մե-
կին ցած կգցեն: Բայց գնդի հրամանա-
տարը հմուտ կերպով մանևրում էր և
արիարար գնում դեպի նպատակակետը:
Բոլոր սավառնակներն իրենց տեղերում
էին, ոչ ոք չարքը չխախտեց: Թափեցինք
սումբերը, բայց մի քանիսը ժամանակ չու-
նեցան իրենց բեռը վայր նետելու: Այն
ժամանակ հրամանատարը որոշեց կրկին

դիմել դեպի նստատակակետը և թանգ դնող մինչև այստեղ հասցված բեռն անպայման նետել ֆաշիստ գազանների գլխին: Այդպես էլ արինք: Զենիթային հրանոթների հարյուրավոր արկերի պայթյունները չխանգարեցին մեզ կատարելու մարտական առաջադրանքը:

Մենք վերադարձանք բարեհաջող: Միայն ավագ քաղղեկ Ուշակովը նստատակակետի վերևում հենց, կտրվեց շարքից և վայր սլացավ: Մենք նրան համարում էինք կորած, բայց մեր վայրէջքից 10 բուլե հետո հայտնվեց և նա: Նրա մեքենան 22 տեղից ծակծկված էր և ձախ մոտոռը փչացած, բայց քաշ էր տվել մինչև օդանավակայանը մի մոտոռով: Նրբեք այնուհետև ես այնպիսի ուժեղ զենիթային կրակի չհանդիպեցի, ինչպես այդ օրը: Բոլոր սավառնակներն ստացել էին ծակոտներ, բայց մնացել էին անփնաս¹:

¹ «Սովետ. գրակ.» № 5—6, էջ 83, 1942 թ. «Էջեր լեյտենանտ Պատրիկ Գաղադյանի օրատետրից»:

Այդ առաջին թուիչքից Գազազյանը և իր ընկերները մեծ փորձ են ձեռք բերում: Նրանք խիզախությամբ ճախրում, անցնում են անգուսպ զայրույթից կատաղած թշնամու հրանոթների համառորած կրակի միջով, հաջողությամբ կատարելով իրենց մարտական առաջադրանքը: «Բագեի աչք և առյուծի սիրտ ունեցող մարդիկ, որոնք չգիտեն երկյուղ ու տարակուսանք». Գազազյանը և իր ընկերներն արդարացնում են «Պրավդա»-ի այս բնութագրական խոսքերը՝ ասված Հայրենական պատերազմի առաջին հերոսների համար, որոնց շարքումն է եղել և հայ ժողովրդի արժանավոր դավակը:

Ծանր փորձությամբ կատարված այդ առաջին թուիչքից հետո Գազազյանը հունիսի վերջերին մասնակցում է երեք նոր թուիչքների ևս, որոնց ընթացքում նա մարտական քննություն է բռնում հետագայում ինքնուրույնաբար կատարելու բարդ մարտական առաջադրանքներ:

Հետևյալ գրառումները վերաբերում են

այդ թուիչքներին, որոնք շատ ավելի հաջողությամբ ու ավելի անվտանգ են անցնում, քան առաջինը:

«26 հունիսի: Մեր մարտական թուիչքն անցավ առանց որևէ դժվարության: Այդ օրը վերահաստատվեցինք Բ. քաղաքում:

«28 հունիսի: Ռմբակոծեցինք թշնամու տանկերը գետանցի մոտ: Թշնամու զենիթային հրանոթները շատ թույլ էին գործում:

«30 հունիսի: Ռմբակոծեցինք հակառակորդի մոտոմեխանիկական զորամասերը Բոբրույսկ քաղաքում, գետանցի վրա: Զենիթային հրանոթները թույլ էին գործում: Կռվի բռնվեցինք թշնամու կործանիչների հետ. սավառնակային թեթև տեսակի հրանոթի արկից փչացավ էլեկրոնների ղեկավարման սարքը: Սավառնակը պահելով երկու մոտոռներով ու տրիմերներով՝ իջա Մոգիլևի քաղաքում:

«Հրամանատարությունը ջերմ ողջունեց ինձ, մանավանդ որ ինձ խորտակված էին համարել: Այստեղ իմ սառնարյունությունը

և սավառնորդելու տեխնիկայի արվեստը
փրկեցին սավառնակը և անձնակազմը գերի
ընկնելուց, որովհետև՝ տառացիորեն ֆա-
շիստների քթի տակով անցաւ, քանի որ
սավառնակը նպատակակետի վրա խորը պա-
րուրաձև թռիչքով իջավ մինչև 150—200
մետր:

«Այս հաջողությունը մեծ չափով ամրաց-
րեց իմ հավատը գծվար դրությունից դուրս
դալու հնարավորության նկատմամբ: Այս
դեպքի մասին ես գրեցի Հրաչին»¹:

Գաղազյանի օրագրում այնուհետև նկա-
րագրված է նրա հերոսական մարտական
կյանքի ամենանշանակալից օրը՝ հուլիսի
4-ը: Այդ օրվա թռիչքով է, որ հայ ժողո-
վրդի թևավոր զավակը դյուցազնական
սխրագործություն է կատարում և հավիտե-
նական փառք նվաճում իր համար՝ ի պա-
տիվ իր մայր ժողովրդի:

Այդ օրվա թռիչքից մեկ օր առաջ, հու-
լիսի 3-ին, նա լսել էր Հայրենական պա-

¹ Հրաչը — Պատրիկի եղբայրը, որն այն ժամա-
նակ նույնպես գործող բանակումն էր, իբրեւ բժիշկ:

տեւրազմի մեծ գորավարի պատմական ռա-
դիոճառը, ուղղված սովետական ժողովրդին՝
արյունարբու-ուխտադրուժ թշնամու, ֆա-
շիստական Գերմանիայի դեմ սկսված հայ-
րենական ազատագրական պատերազմի
մասին: Պատրաստվելով նոր մարտական
թռիչքի, նրա ականջին ու հոգու մեջ դեռ
հնչում էին սիրելի առաջնորդի՝ հերոսա-
կանության ոգի ներշնչող խոսքերն այն
մասին, թե «անհրաժեշտ է, որ մեր շարքե-
րում տեղ չունենան նվացողներն ու վախ-
կոտները, պանիկյորներն ու դասալիքները,
որ մեր մարդիկ պայքարի մեջ չունենան
երկյուղ և անձնվիրաբար հայրենական ա-
զատագրական պատերազմի գնան ընդդեմ
ֆաշիստական կեղեքիչների» և որ համա-
ձայն Լենինի պատգամի, «սովետական
մարդկանց հիմնական հատկությունը պետք
է լինի քաջությունը, խիզախությունը,
պայքարի մեջ երկյուղ չունենալը, պատ-
րաստակամությունը ժողովրդի հետ միա-
սին կռվելու մեր հայրենիքի թշնամիների
դեմ» (Ստալին):

Հարազատ հոր և իմաստուն առաջնորդի
այդ խոսքերին, ահա, հայ ժողովրդի գավա-
կը անմիջապես արձագանքեց իր հուլիսի
4-ի մարտական անվեհեր թռիչքով:

Նրա այդ նշանավոր թռիչքի նկարա-
գրությունը գրավում է իր օրագրի մոտ մի
քառորդ մասը: Անհրաժեշտ է այն ամբող-
ջությամբ մեջ բերել այստեղ, մանավանդ
որ օրագրի այդ հատվածում (ինչպես և
մյուս օրերի գրառումներում) երևում է ոչ
միայն ինքը՝ Գաղազյանը, այլև իր մար-
տական ուղեկիցները՝ կրտսեր լեյտենանտ
Մեդվեդևը, քաղղեկ Նեպոբեդիմցևը, ըն-
տուրման կոժուխովը և իր ռադիստը՝ կըրտ-
սեր սերժանտ Վասիլկովսկին, որը Գա-
ղազյանի հետ միասին պարզևատրվեց Կար-
միր Դրոշի շքանշանով:

«5 հուլիսի: Երեկ գնդի հրամանատա-
րությունից առաջադրանք ստացա տանել
սավառնակների մի օղակ ռմբակոծելու Փա-
շխտների տանկային շարասյունը Կրուպկի
կայարանի շրջանում ... Իմ օղակի մեջ
մտնում էին աջ կողմից կրտսեր լեյտե-

նանտ Մեղվեղեր, ձախ կողմից՝ քաղղեկ
Նեպոբեդիմցեր...: Մենք թռանք առանց
կործանիչների ուղեկցության:

«Նպատակակետին մտեցանք թիկունքից.
շտուրման կոժուխովը թեքեց սավառնակը
և ոռմբերը նետեց իշնամու տանկերի ու
մոտոսյունի մի խոշոր խմբի վրա, միաժա-
մանակ բացելով գնդաշրային կրակ:

«Այդ ժամանակ ես ետ ընկա շարքից՝
տարված մեր ոմբակ: Ծության արդյունք-
ները դիտելով:

«Նույն բուպեններին... թշնամու «Մեսեր-
շմիդտ—109» սիստեմի 15—18 սավառնակ
գրոհեցին մեր վրա: Գրոհը հաջողությամբ
ետ մղվեց: Դեպի ինձ կատարված հենց
առաջին հարձակման միջոցին իմ սավառ-
նակի ձախ մոտոռը շարքից դուրս եկավ:
Ես մնացի մեկ մոտոռով: Լրիվ գաղ տվի,
սակայն մերոնց հասնել չկարողացա: Ինձ
հետապնդում էին երկու «Մեսերշմիդտներ»
և գնդակոծում խաչաձև կրակով, ըստ ո-
րում գնդակոծում էին հրկիզող գնդակ-
ներով:

«Գնդակները կարկտի առատությամբ դիպչում էին կաթինի հտեւի զրահավոր պատին, սիսեռի նման: Մի վայրկյան անգամ մտքիցս չէր հեռանում այն, որ կարող են սպանել իմ դադիստին, որը նստած էր իմ հտեւում: Եւ իսկապիս, մի փոքր անց՝ ես տազնասլի ազդանշան ստացա, որ նա վիրավորված է, սակայն օգնել չէի կարող:

«Մի քիչ հետո, թշնամու զնդակներից հրկիզվեց սավառնակի աջ թևի բաքը: Թևն այրվում էր, էլիբոնը հարվում: Այլևս հնարավոր չէր սավառնակը ղեկավարել: Բարձրությունը 100—150 մետր էր: Այդ վիճակում՝ այրվող սավառնակի վրա, բացի վայրէջքից՝ այլ որոշում ընդունել չէր կարելի: Ներքևը համատարած խիտ անտառ էր: Ես մի րոպե շարունակեցի թռչել. դիմացից՝ հեռվում, հետապնդվելով հակառակորդի կործանիչների կողմից, անցնում էր իմ ընկերների մի խումբը: Նպատակակետից 8—10 կիլոմետր հեռու իջա անտառի վրա: Շատ ծառեր ջարդվեցին, վերջապես մի ու-

ժեղ ցնցում և սավառնակը կանգ առաւ:
Ցնցումից ճեղքվեց նաև աջ կողմի կենտ-
րոնական բաքը: Սավառնակը ամեն կող-
մից պարուրվեց կրակի բոցերով ու ծը-
խով: Հրեղեն լեզուները լիզում էին իմ
կարինի ցելյուլոսիդյա պատուհանները: Ես
ինձ անփնաս զգացի, բայց չէի կարող կա-
րինի դուռը բացել և դուրս թռչել: Ծառե-
րը սեղմել էին դուռը և նա ոչ մի կերպ
չէր բացվում: Կենդանի այրվելու վտանգը
կենսարոնացրեց իմ ամբողջ ուժերը: Վեր-
ջին ուժեղ հարվածով ես բացի դուռը և դուրս
եկա: Հեշտությամբ դուրս եկալ նաև շտուր-
մանը և այրվող սավառնակից հեռանալով,
սկսեց կապել վերքերը: Վայրէջքի ժամա-
նակ պատռվել էր նրա ճակատն ու քերծ-
վել էին ոտները:

«Ես անմիջապես վազեցի դեպի ռադիոտը՝
կրտսեր սերժանտ Վասիլկովսկին: Նա
մնացել էր կարէնի մեջ, փամփուշտի ար-
կղանքի արանքում: Նա ծանր վիրավոր-
ված էր թշնամու դնդակից: Հաղիվ դուրս
բերի բոցերի միջից: Խնդրում էր չտանջել

և «վերջ տալ» իրեն, բայց խիղճս թույլ չէր տալիս այդ անելու: Ես նրան մխիթարում էի և խոստանում անմիջապես օգնության ուղարկել կոլխոզնիկներին, իսկ ինքս չէի հավատում, թե մենք փրկված ենք:

«Շուրջը լսվում էր տանկային հրանոթների որոտ: Անտառամերձ ճանապարհով ընթանում էին թշնամու տանկերը: Գերմանացիների ձեռքն ընկնելու վտանգն առկա էր: Պատրաստում եմ ատրճանակը մարտի համար: Վասիլկովսկին խնդրում է թողնել իրեն, փրկելու ինքս ինձ. ուզում եմ լաց լինել, բայց արցունքներ չկան: Ես համբուրում եմ նրան հրաժեշտ տալով, նա լիակատար գիտակցությամբ նույնպես գըրկում է իմ վիզը և համբուրում ինձ: Կապեցի շտուրմանի վերքերը և մի կողմ տարա, հեռացնելով նրան այրվող սավառնակից 500 մետր: Հանկարծ լավեցին սարսափելի կրակոցներ, պայթում էին սավառնակում եղած շիկացած փամփուշտները: Այժմ տնկրաժեշտ է հեռանալ արագ, արագ հեռև գերմանացիները կարող էին փնտռել մեզ:

շուրջը, բայց չէր կարողացել Մինսկ—Մոսկվա ճանապարհը գտնել։ Ունենալով քարտեզ, ես ընտրեցի ամենակարճ և ապահով ճանապարհը դեպի Օրշա՝ Պրոնցովկայի միջով։ Հասանք Պրոնցովկա, որանդից ավագ քաղղեկ Ուշակովի ռեմոնտի թողած սավառնակով, շտուրմանի հետ միասին, խուզիչ թռիչքով հասանք մեր գունդը։

«N փնդի հրամանատարությունն ու ամբողջ անձնակազմը ջերմագին ողջունեցին ինձ՝ ողջ առողջ վերադառնալուս համար։ Կոթուխովին անմիջապես ուղարկեցին դոսպիտալ։

«Իմ սավառնակը ես դուրս էի բերել հակառակորդի անմիջական հարվածի տակից։ Տեղ հասնելուն պես, մեկ ժամ հետո, Պրոնցովկայում կանգնած մի այլ սավառնակ բերելու համար ուղարկված անձնակազմը գտել էր նրան ամբողջովին այրված։

«Բայց ես ահա կենդանի եմ, անփնաս և սլատրաստվում եմ մեկ օր հետո սավառնակով թռչել մեր զորամասը։

Ես գոհ եմ իմ բախտից։ Մինչև արյան

վերջին կաթիլը ես կկռվեմ և կտամ կյանքս հանուն Սոցիալիստական Հայրենիքի։ Մեր գործը — առաջավոր մարդկության գործը՝ կհաղթանակի։

«Այսպես ուրեմն, երկրորդ անգամ հրամանատարությունն իմ անունը ջնջեց կորածների ցուցակից և գրեց կենդանի մնացածների ցուցակում։ Երկրորդ անգամ բախտը ժպտաց ինձ»։

Այդ օրվա՝ հուլիսի 4-ի թուիչքը բախտորոշ նշանակություն ունեցող դեպք էր խիզախ հայրենասեր երիտասարդի համար, մի թուիչք, որը թեև աղետով է վերջանում, սակայն բաց է անում նրա հերոսական փառքի ու անմահության ուղին։

Ահա իր այդ նշանավոր թուիչքից հետո, նույն օրը՝ հուլիսի 5-ին՝ Գաղազյանը, օրագրի սկզբում կատարած մի երկտող նշումով՝ որոշում է իր օրագրի տնօրինումն իր մահից հետո։

«Իմ մահվան դեպքում, — գրում է Գաղազյանը, — խնդրում եմ այս օրատոկտը հանձ-

նեկ գումարտակային կոմիսար ընկեր Լավ-
 րովին, որին իր հերթին խնդրում եմ ան-
 պայման հանձնել այն իմ կնոջը՝ Վալեն-
 տինա Իվանովնա Դենիսովային, որպեսզի
 իմ որդին մեծանալիս կարդա և իմանա, թե
 ինչպես է իր հայրը կոչվել Սովետական Հայ-
 րենիքի համար, մեր անող սերնդի ապահով
 և երջանիկ կյանքի համար: Մեր պատերազ-
 մը գերմանական փաշիզմի դեմ արդարացի
 է, և մեր հաղթանակի նկատմամբ ես չնչին
 կասկած անգամ չունեմ»:

Դրանից 5 օր հետո, հայտնի է դառնում
 Գաղազյանին, որ ինքը և իր ընկերները
 Միության Գերագույն Սովետի կողմից հու-
 լիսի 8-ին պարգևատրվել են շքանշաննե-
 րով՝ ի թիվս Կարմիր Բանակի Ռազմա-
 Օգային ուժերի մի քանի տասնյակ հրամա-
 նատարների ու մարտիկների:

Քաջարի օդաչուն անսահման հրճվան-
 քով ու երախտագիտական զգացմունքով է
 լցվում, երբ տեղականում է այդ մասին:
 Եվ իր այդ ապրումները նա արտահայտում
 է նույն օրվա իր օրագրության մեջ:

«10 հուլիսի: Ողջ օրը հանգստանում ենք: Ձանձրալի է առանց թուիչքի: Երեկոյան բերին արևմտյան ճակատի թերթը՝ «Կրասնոարմեյսկայա Պրավդա»-ն: Թերթում տպված էր Գերագույն Սովետի Հրամանագիրը¹ ինձ և իմ ընկերներին Կարմիր Դրոշի շքանշանով պարգևատրելու մասին: Խոսք չեմ գտնում արտահայտելու իմ շնորհակալության զգացմունքները պարտիային և սովետական կառավարությանն այդպիսի բարձր պարգևի համար, նրա համար, որ նրանք ինձ մարդ դարձրին և արժանացրին բարձր պարգևի— Կարմիր Դրոշի շքանշանի: Թող իմանան թշնամիները, որ ես պետք է ավելի լավ կռվեմ՝ դրան արժանի լինելու համար, չէ՞ որ ես դեռ համարյա ոչինչ չեմ արել:

«Ես ուզում եմ կռվել և կռվել մեր Հայրենիքի բարօրության համար: Մեր դորժն արդար է. քանի որ նրանք են հարձակվել

¹ ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի Նախագահության 1941 թ. հուլիսի 8-ի Հրամանագիրն է դա:

մեզ վրա, ապա ավելի վատ նրանց համար՝
գաղաղած ֆաշիստ բարբարոսների համար:

«Ես ոչ մի այլ նպատակ ու ցանկություն
չունեմ: Իմ կյանքում ես հասա իմ բոլոր
երազանքներին: Այժմ հոգ չի, թե մեռնեմ:
Բոլոր իմ բարեկամները, ծանոթները և մեր-
ձավոր սիրելիները գիտեն, որ ես աշխատել
եմ մեր Սոցիալիստական Հայրենիքի պաշտ-
պանության համար և որ կյանքս իզուր ու
անփառունակ չի կորչի:

«Եթե բախտն ինձ ժպտա, ապա ես մի
ցանկություն էլ ունեմ — հասարակ մահ-
կանացուի ցանկություն — այն է՝ սեղմել
ընկեր Ստալինի ձեռքը և նայել նրա աչ-
քերին, անձամբ տեսնել նրան՝ պարտիայի
ու ժողովուրդների առաջնորդին»:

Այս խոսքերում մարմնացած է անձնագոհ
հայրենասերի, Լենինի-Ստալինի մեծ գործի,
Հայրենական սրբազան պատերազմի ազնիվ
զինվորի սիրտն ու հոգին:

Հուլիսի 13-ի օրագրության մեջ ասված
է. «Թռանք մարտական առաջադրանք կա-
տարելու: Օպերացիան անցավ հաջող: Են-

Թարկվեցինք ուժեղ ուժակոծման: Ջենի-
թային արկերի պայթյունների միջից դուրս
եկանք անփորձ: Սուաջին անգամ ես զգացի
մահն առերես: Օդում այրվող սավառակում
դրուժյունն այնքան լուրջ էր»:

Այդ ծանր, վտանգալից թռիչքից անմի-
ջապես հետո մի ճակատամերձ քաղաքում
Գազազյանը հանդիպում է իր սրտակից
հարազատներին՝ կնոջն ու որդուն, հանդի-
պում, որը հրճվանքով է լցնում անվեհեր
մարտիկի սիրտը: Նրան նոր ուժ ու եռանդ
է ներշնչում մանավանդ այն, որ իր կինն
առույգ ու լավ տրամադրուժյամբ է համակ-
ված: Նա իր դյուցազնասիրտ ամուսնուն
դիմավորում է արժանավայել կերպով:

«14 հուլիսի: Բ. քաղաքում ենք: Գտա
կնոջս և երեխայիս: Ապրի Վալյան. նա իրեն
պահում է առույգ ու լավ: Բաժանվեցինք
իրարից: Ո՛վ գիտե, գուցե ընդմիշտ: Պատե-
րազմն անողոք է»:

Սիրելի կնոջից ու սիրասուն որդուց
«գուցե ընդմիշտ» բաժանվելու այդ ծանր
կանխազգացումը, սակայն, երկար չի տա-
նի-

ջում Գաղաղյանին, որի միտքն ու հոգին
ամբողջապես կլանված էր մի նվիրական
ցանկությամբ՝ ահեղ թշնամու դեմ կռվելու,
ներան հաղթելու ցանկությամբ ու վհճ
դի-
տակցությամբ, մանավանդ որ նույն օրը,
գործաժառ վերադառնալիս նա լսում է «լավ
տեղեկությունների դերմանական գործերի
թիկունքում կատարված մեծ ավերածու-
թյունների և ճակատում նրանց գործերի
նեղ վիճակի մասին»:

Գաղաղյանի օրագրից տեղեկանում ենք,
որ նա իր մարտական խմբի հետ հուլիսի
21—23-ը եղել է Մոսկվայում՝ «նոր նշա-
նակում ստանալու համար»:

Հուլիսի 23-ի օրագրության մեջ ասված
է. «Մոսկվայից մեկնեցինք դեպի նոր նշա-
նակված վայրը, դեպի հարավ»:

Այնուհետև Գաղաղյանը, ինչպես ինքն է
ասում, իր «գրուպայի հետ» եղել է այդ
նոր վայրում «մարտական վերապատրաստ-
ման» համար, կատարել «թռիչքներ զանա-
զան տիպի սավառնակներով»:

Բայց հաջողություններից հարբած և

ավելի ու ավելի լրբացած թշնամին օրեցօր ավելի էր գաղաղում իր կատաղի չարության և դեպի սովետական ժողովուրդն ունեցած իր ժանտ ատելության մեջ: Թշնամու կատաղի չարության, մոլեգնության սարսուռը ուցիչ արտահայտությունն էին այն անլուր դաղանություններն ու բարբարոսությունները, որ կատարում էր նա ժամանակավորապես օկուպացիայի ենթարկված սովետական շրջանների խաղաղ բնակչության նկատմամբ: Այդ ամենի մասին հաղորդում էին թերթերը, որոնց ընթերցումն անհուն ցասումով ու դայրույթով էր լցնում բոցաշունչ հայրենասեր օղաչուի սիրտը և անխնա վրեժխնդրության մղում: Հուլիսի 26-ի օրագրության մեջ ասված է.

«... Կարդում եմ թերթերում ֆաշիստների անասելի գաղանությունների մասին, արյունս եռում է, ուզում եմ շուտ նորից դեպի մարտ թռչել: Պետք է վրեժ լուծել բոլոր խոշտանգված և անարգված կանանց համար»:

Հուլիս է օգոստոսի 18-ի օրագրությունը,

որ վերաբերում է իր առաջին ինքնուրույն
դիշերային թռիչքին:

«18 օգոստոսի: Իմ առաջին ինքնուրույն
դիշերային թռիչքը: Դա մի նոր հաղթանակ է
ինձ համար: Եվ այդ հաղթանակը ես նվի-
րում եմ իմ որդուն, փոքրիկ Ռուբենին:
Նա ուղիղ երեք տարեկան է: Այդ հա-
սակից արդեն ականատես է պատերազմի:
Երանի՛ր գիտենայի՝ ինչ է լինելու նրա վի-
ճակը: Այժմ պատրաստվելով նորանոր թը-
ռիչքների, ես մտածում եմ մեր հաղթանա-
կի և իմ որդու մասին: Կյանքում ոչ մի բան
մարդուն աչքան երջանկությունն չի պատ-
ճառում, որքան հաղթանակի հպարտ զգա-
ցումը: Հաղթանակ ամեն դործում և ամե-
նուրեք—դա կատարյալ երջանկությունն է:
Մեր առաջ դեռ շատ դժվարին պայքար կա:
Ես վստահ եմ, որ կտեսնեմ մեր կատարյալ
հաղթանակը Փաշիզմի հանդեպ: Կաշխատեմ
է՛լ ավելի մեծ եռանդով մեր հաղթանակի
համար, մեր խաղաղ հանդիպման համար
ընտանիքի հետ»:

Իր մարտական կյանքի նոր էտապի

սկիզբը նշանավորող գիշերային այդ առաջին թուիչքից անմիջապես հետո, Գաղաղյանը մի հուզիչ նամակով իր հաղթանակի ապրումները և խոհերը հաղորդում է կնոջն ու փոքրիկ որդուն, թեև նրանցից վերջինը՝ երեք տարին դեռ նոր լրացրած որդին, միայն տարիներ հետո կկարողանա իմանալ ու գիտակցել իր դյուցազն հոր սխրագործության նշանակութունը և նշանակութունն այն մտքերի ու գաղափարների, որ օդաչու հայրն արտահայտել է այդ նամակում:

«Սիրելի Վալյա և Ռուբիկ.

Տխրում եմ առանց ձեզ, բայց Հայրենիքի պաշտպանության պարտքն ինձ ստիպում է ժամանակավորապես մոռանալ ձեզ:

«Այժմ, թանկագին Վալյա, կարծում եմ կհասկանաս, թե ինչու ես հաճախ խոսում էի պատերազմի անխուսափելիության ու մեր ժամանակավոր բաժանման մասին... Իսկ դու անտեղի վիրավորվում էիր, «ընդունելի» փչացնում եմ տրամադրութունդ: Ոչինչ, սիրելիս, պատերազմը կաբող է եր-

կարատե լինել ու պահանջել մեծ զոհեր սակայն, եթե ողջ մնանք, ապա իմացիր, որ առաջվանից շատ ավելի լավ կապրենք:

«Պատերազմի կապակցությամբ առաջացած դժվարություններից մի՞ վախենա: Իրերը, որ կորցրել ես էվակուացիայի ենթարկվելիս, մտահան արա: Գույքը միշտ էլ կարելի է ձեռք բերել, կարևորը կյանքն է»:

Այնուհետև Գաղազյանը խոսում է իր որդու պահպանման ու ապագայի մասին:

«Աշխատիր ինչ դնով ու ինչ պայմաններում էլ լինի, պահպանել ինձ համար իմ սիրելի զավակին... Նրբ Ռուբիկը մեծանա, թող անպայման օգնու գառնա: Նրա ամեն քմահաճույքները մի՞ կատարիր, վարժեցրու չարքաշ կյանքի, դրա համար ես քեզ շնորհակալ կլինեմ:

«Այս գիշեր ես բոլորովին ինքնուրույն թռիչք կատարեցի, դա ես մի հաղթանակ է: Այդ հաղթանակը ես նվիրում եմ Ռուբիկին, չէ՞ որ այսօր լրանում է նրա ծննդյան երրորդ տարին... Ա՛խ, եթե իմանայի ինչպե՞ս է դասավորվելու նրա կյանքը, արդյոք

իմ պէս... իսկ ես հինգ տարեկան հասակից որբ եմ մնացել... Այժմ պատրաստվում եմ մարտական թռիչքի ու մտածում տղայիս մասին, որն աշխարհումս ամենից թանկագինն է ինձ համար:

«Միայն հաղթանակի զգացմունքն է լցնում կյանքը: Պայքարը դժվարին է, բայց չգիտեմ ինչու, համոզված եմ, որ անպայման տեսնելու եմ մեր հաղթանակը Փաշինգի դեմ: Կաշխատեմ է՛լ ավելի լարված՝ հանուն մեր հաղթանակի, հանուն երջանիկ կյանքի...»

«...Եթե ես չգամ, կարող է շուտով շորերս ստանաք... Խնդրում եմ շորերիս վրա չսպաք... մխիթարվեցեք նրանով, որ Հայրենիքիս համար եմ զոհել կյանքս»:

Հետևյալ օրվա (օգոստոսի 20) օրագրում թյան մեջ Գաղաղյանը նշում է, որ այդ օրն ավարտեց «գիշերային թռիչքների նախապատրաստումը» և որ ինքն իրեն «լավ է զգում ու վստահ է գիշերային թռիչքների բարեհաջող վերջավորությանը»:

Այնուհետև Գաղաղյանը մինչև հոկտեմբերի 1-ը կատարել է մի քանի մարտական թռիչքներ, ըստ որում ամեն անգամ մի քանի օր դադար տալով՝ պատրաստվել նոր թռիչքի։ Հոկտեմբերի 1-ի օրագրությունից երևում է, որ Գաղաղյանը նորից տեսնվել է իր կնոջ ու որդու հետ և գնացքով նրանց ուղարկել հոր մոտ՝ Երևան։

Օրագրում վերջին գրառումը կատարված է հոկտեմբերի 10-ին, երբ նա դարձյալ իր էսկադրիլիայի անձնակազմով պատրաստվելիս է եղել ճակատ մեկնելու և անհամբեր սպասել նոր մարտական թռիչքների։

Այդ վերջին գրառումը հենց սկզբից արտահայտում է այն մեծ տագնապը, որ ապրում էր անձնագորհ հայրենասերը թշնամու առաջխաղացման ազդեցությամբ։

Բայց մերոնց ժամանակավոր նահանջի առաջացրած կսկիծը ոչ թե հուսահատություն էր առաջացնում նրա մեջ, այլ հաղթանակի հավատով թշնամուն դիմադրելու պատրաստակամություն էր ամրացնում, է՛լ ավելի վառում Հայրենիքի հանդեպ իր պայ-

քարի գիտակցությունը, հանուն հաղթանակի մեռնելու նվիրական զգացումը:

«10 հոկտեմբերի: Երեկ լսեցինք Օրյոլը թողնելու մասին: Երեկվանից սիրտս ցավում է: Մինչև կես գիշեր չքնեցի: Առավոտյան գլուխս ցավում էր: Ե՞րբ պետք է վերջանա այս մարտական պատրաստությունը: Համբերությունս հատնում է, ե՞րբ պետք է մեկնենք ճակատ: Այնտեղ խիղճս գոնե հանգիստ կլինի, որ Հայրենիքիս այս ծանր ժամին ես անմիջականորեն գտնվում եմ կռվի մեջ...»:

Հոկտեմբերի 10-ից հետո ընդհատված է օրագիրը: Դրանից 8—9 օր անց հայտնի է դառնում, որ խիղախ օդաչուն հերոսաբար զոհվել է մարտական թռիչքի ժամանակ:

Ինչպես նրա առաջին սխրագործությունն ու կարմիր Դրոշի շքանշանով պարգևատրվելը, նույնպես և հերոսական մահն արձագանք գտավ մեր պոեզիայում:

Իմ ժողովրդի անբասիր ցասման ամպերից պոկված Մի գոռ շանթ էր նա, ահեղ մի կայծակ ոտխի
համար,

Եվ ահադդորդ հարձակումներից նրա խոյընթաց,
Քանի թշնամի ընկան դիտապաստ ու կայծակնահար
Եվ մինչ թշնամին նզովում էր այդ արծվին
անվեհեր,
Իմ հայրենիքում նրա բոցանուն համբալի էր
թնդում,
Նրա սխրության տաղն էին երգում գուսանները մեր,
Ու նրա սերն էր ամեն աչքի մեջ, ամեն մի սրտում:
... Ամեն օղաչու կովի դնալիս իր ջերմ կրծքի մեջ
կյանքի պես անմահ զոհված ընկերոջ ավյունն է
տանում:
Ձոհված զինվորը մեր հայրենիքի պարծանքն է
անշեջ,
Հրճվում ենք հիմա մենք նրա փառքով և
հպարտանում:

Նվիրում է այս տողերը խիզախ օդա-
չուի հիշատակին բանաստեղծուհի Աղամյին:
Գաղազյանի հերոսական կերպարը մար-
տընչող հայրենասերի վառ օրինակ է մեր
ողջ աճող սերնդի համար:

Армянский Филиал Академии Наук СССР

Боевые подвиги сынов Арменни

АС. АСАТРЯН

Старший лейтенант

ПАТРИК ГАЗАЗЯН

(На армянском яз.)

Изд. Армфан. Ереван, 1943

ՎՖ 00429, պատվեր 46, տիրաժ 4000.

Ստորագրված է տպելու 25 փետրվարի 1943 թ.

ՆԳԺԿ Տնտրածնի տպարան, Երևան.

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0042074

[154]

ԳԻՆԸ 1 Ռ.

A $\frac{I}{6752}$

1888